

Η «Υπόθεση Ιράκ» ως διακύβευμα στο Ευρωπαϊκό Πολιτικό Επικοινωνιακό Πεδίο

Εισαγωγή

Κατά το πρώτο τρίμηνο του 2003, η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) των «15» βρέθηκε στη δίνη μιας από τις μεγαλύτερες κρίσεις στην ιστορία της. Αιτία υπήρξε η σφοδρή αντιπαράθεση των κρατών-μελών της στο ζήτημα του λεγόμενου «προληπτικού πολέμου» εναντίον του Ιράκ. Η ΕΕ διχάστηκε: ορισμένα μέλη της έσπευσαν να συνταχθούν με την *ad hoc* «συμμαχία των Προθύμων» χωρών που υπό την αμερικανική ηγεσία σχεδίαζαν να επέμβουν στρατιωτικά στο Ιράκ. Την αντίθεσή τους σε μια τέτοια «τελική λύση», όχι τουλάχιστον πριν εξαντληθούν τα διπλωματικά μέσα, εξέφρασαν με έμφαση η Γαλλία και η Γερμανία, καθώς και αρκετές ακόμη χώρες -μέλη της ΕΕ που συντάχθηκαν μαζί τους.

Γράφει

η ΕΥΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ
Πολιτικός Επιστήμων

Η εξέλιξη της «υπόθεσης Ιράκ» λειτούργησε, κατά την άποψή μου, ως καταλύτης για την εκδήλωση μιας βαθύτερης, σοβούσας κρίσης στο εσωτερικό της ΕΕ, η οποία είχε τις ρίζες της σε εντάσεις που συσώρευε η επιταχυνόμενη διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (εμβάθυνσης και διεύρυνσης) καθ' όλη την κρίσιμη δεκαετία από το Μάαστριχτ μέχρι τη Νίκαια.¹ Η (ζητούμενη) κοινή εξωτερική πολιτική βρέθηκε τότε στο επίκεντρο της συζήτησης για το μέλλον της ΕΕ και συνδέθηκε με κρίσιμα διακυβεύματα όπως

* Άρθρο βασισμένο σε εκτενέστερη εργασία

¹ Επιγραμματικά, η εν λόγω κρίση αφορούσε: τις θεσμικές δυσχέρειες που προκαλούσε η διεύρυνση, την οριακή λειτουργία της κοινοτικής μεθόδου μετά και την εισαγωγή του ευρώ, την ανάδειξη του ελλείμματος κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής βούλησης σε μείζον ζήτημα — λόγω των νέων μελών και των υποχωρήσεων που επέβαλλε στο εθνικό συμφέρον η διαδικασία της εμβάθυνσης.

της διακυβερνητικής ή ομοσπονδιακής προοπτικής της. Σύμφωνα με πλήθος απαισιόδοξες εκτιμήσεις, η νεαρή κοινή εξωτερική πολιτική της ΕΕ θα έπρεπε να προσμετράται στις παράπλευρες απώλειες της επέμβασης στο Ιράκ.² Ορισμένοι απέδωσαν στην «ιρακινή κρίση» την ισχύ ενός σοκ αυτοσυνείδησης για την ΕΕ.³ Την πλέον αισιόδοξη πλευρά, αναλυτές τόνισαν το στοιχείο μιας αναπόδραστης δυναμικής πολιτικής χειραφέτησης που εκδηλώθηκε με αφορμή εκείνη την κρίση και χάρη στην οποία η ενωμένη ΕΕ είχε πλέον τη δυνατότητα να εμπεδώσει την πορεία της προς την ολοκλήρωση συνδυάζοντάς την με την ισχύ «του μόνου σύγχρονου πολυμερούς θεσμού».⁴ Το φάσμα των αισιόδοξων αναλύσεων ολοκληρώνουν οι εκτιμήσεις που καταγράφουν ως μείζονα εξέλιξη το πρωτοφανές φαινόμενο

μιας συμπαγούς και εμφατικά εκπεφρασμένης ενιαίας ευρωπαϊκής κοινής γνώμης ενάντια στη στρατιωτική επέμβαση, αποδίδοντάς του τη ληξιαρχική πράξη γέννησης μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας ως αποτέλεσμα ενός ιδρυτικού λειτουργικού μετασχηματισμού στο πολιτικο-επικοινωνιακό ευρωπαϊκό πεδίο.⁵

Στο άρθρο αυτό θα προσπαθήσω: α) να εκτιμήσω κατά πόσον το πολιτικο-επικοινωνιακό «επεισόδιο Ιράκ» αντιστοιχεί πράγματι στην ιδρυτική στιγμή ενός τέτοιου μετασχηματισμού και β) να αναδείξω τον λειτουργικό ρόλο των ΜΜΕ σ' αυτήν τη διαδικασία καθόσον στην (υπό διερεύνηση) δυναμική τους αναγνωρίζεται –κατά την αρχική υπόθεσή μας– ο καταλυτικός μοχλός για τη συγκρότηση μιας πολιτικά ενεργού ευρωπαϊκής κοινής γνώμης.

² Βλ. ενδεικτικά Pat Cox, «Σκληρά μαθήματα από τον πόλεμο για την Ευρώπη», στο Σ.Ντάλης (επιμέλεια), *Ο πόλεμος στο Ιράκ και η διεθνής κοινότητα, έκδοση Ινστιτούτου Αμυντικών Αναλύσεων*, Αθήνα 2003.

³ Χαρακτηριστικός, εν προκειμένω, είναι ο τρόπος που αναλύει τις μεταβολές οι οποίες – ως αποτέλεσμα της «ιρακινής κρίσης» της ΕΕ – είχαν επέλθει στα προτάγματα της κοινής ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής (καταγεγραμμένες στις προτάσεις για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα) ως τον Δεκέμβριο του 2003 η *Judy Dempsey*, στους *Financial Times* («Words of war: Europe's first security doctrine backs away from a commitment to US style pre-emption», 5.12.2003).

⁴ Βλ. *Anand Menon*, «Towards an effective CFSP: Institutional proposals», *European Foreign Affairs* – επίσης: *Jack Straw*, «As μην ξεγράψουμε τον παγκόσμιο ρόλο της Ευρώπης» (πηγή: Ο πόλεμος στο Ιράκ και η Διεθνής Κοινότητα, έκδ. *Ινστιτούτο Αμυντικών Αναλύσεων*, Αθήνα, 2003), *Fraser Cameron*, «CFSP/ESDP: An assessment after the failure». Πηγή: <http://www.opendemocracy.net/debates/>

⁵ Από τους θερμότερους οπαδούς αυτής της θέσης, ο *Jurgen Habermas*, με μια πολυσυζητημένη, έκτοτε, παρέμβασή του, στις 31.5.2003, από τις σελίδες της *Liberation* και της *Frankfurter Allgemeine Zeitung* («Europe: plaidoyer pour une politique exterieure commune»), έσπευσε να ανακηρύξει την 15η Φεβρουαρίου 2003, τη μέρα που «εκατομμύρια Ευρωπαίοι διαδήλωσαν ταυτοχρόνως ενάντια στη διαφαινόμενη στρατιωτική επέμβαση στο Ιράκ», ως την «ιδρυτική στιγμή της ευρωπαϊκής Δημόσιας Σφαίρας» – χαρακτηρίζοντας μάλιστα την 15.2.2003 ως τη σημαντικότερη ημερομηνία για τη μεταπολεμική Ευρώπη.

Ι. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ «ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΥ ΙΡΑΚ»

α. *Η εικόνα:* Τον Νοέμβριο του 2002, ευοδώθηκαν οι αμερικανικές και βρετανικές προσπάθειες για την έκδοση ενός Ψηφίσματος του Συμβουλίου Ασφαλείας (ΣΑ) του ΟΗΕ που θα επέτρεπε την ανάληψη στρατιωτικής δράσης εναντίον του Ιράκ: Το Ψήφισμα 1441 απευθύνει μια «τελευταία προειδοποίηση» προς τον Σαντάμ Χουσεΐν να καταστρέψει το (υποτιθέμενο) οπλοστάσιό του υπό την εποπτεία του ΟΗΕ. Ωστόσο, οι ασαφείς διατυπώσεις του Ψηφίσματος οδηγούν σύντομα σε μια εντονότατη διεγκυστίδα μεταξύ των μελών του ΣΑ⁶: ΗΠΑ και Βρετανία δείχνουν αποφασισμένες να επέμβουν στρατιωτικά στο Ιράκ, εφαρμόζοντας το νέο δόγμα της προληπτικής και μονομερούς ανάληψης δράσης εναντίον των χωρών του «άξονα του κακού». Από την άλλη πλευρά, οι υπόλοιποι ευρωπαίοι εταίροι-μέλη του Σ.Α. (Γαλλία και Γερμανία) επιμένουν ότι το Ψ1441 απλώς υποδεικνύει τα διπλωματικά

μέσα για τον αφοπλισμό του Ιράκ. Στις αρχές του 2003, ΗΠΑ και Βρετανία επιδιώκουν την έγκριση νέου Ψηφίσματος, υποχωρώντας έτσι, προς στιγμήν, σε μια προσπάθεια να εξασφαλιστεί η συναίνεση στο ΣΑ. Στη συνέχεια, εν όψει της άρνησης που αντιμετωπίζουν, υπαναχωρούν στη θέση τους υπέρ της άμεσης προληπτικής επέμβασης.

Εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η ένταση αρχίζει να εκδηλώνεται ακριβώς στο μεταίχμιο των δύο τελευταίων φάσεων, οπότε η αντιπαράθεση μεταφέρεται από τον ΟΗΕ στους κόλπους της:

- 30 Ιανουαρίου: Οκτώ χώρες-μέλη και υποψήφια μέλη της ΕΕ (Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία, Δανία, Τσεχία, Ουγγαρία, Πολωνία και Βρετανία) υπογράφουν το διαβόητο «Κείμενο των Οκτώ» – μια ανοιχτή επιστολή που στόχο έχει να υπογραμμίσει τη σημασία και το βάθος του διατλαντικού δεσμού⁷.
- 7 Φεβρουαρίου: Δημοσιεύεται η Κοινή Δήλωση Γαλλίας – Γερμανίας

⁶ Το ερμηνευτικό ζήτημα είναι προφανές, π.χ., στη «Δήλωση της Προεδρίας για το Ψήφισμα 1441 του Σ.Α. του ΟΗΕ (Ιράκ)», 14.11.2002, και στην «Απόφαση του Συμβουλίου Γενικών Υποθέσεων της ΕΕ για το Ιράκ» της 27.11.2002 (Πηγή: <http://europa.eu.int/pol/ext/>). Αμφότερα αναφέρονται στην «τελευταία ευκαιρία του Ιράκ να ανταποκριθεί στην υποχρέωση αφοπλισμού του»: αυτό που θα λέγαμε ακριβές περιεχόμενο της έννοιας «τελευταία ευκαιρία» παραμένει ασαφές.

⁷ Πρόκειται για ένα κείμενο με διακηρυκτική διάθεση και έντονη ιδεολογική φόρτιση, όπως δείχνουν οι λεπτομέρειές του. Σημειώνουμε χαρακτηριστικά: «Ο διατλαντικός δεσμός δεν θα πρέπει να αποτελέσει παράπλευρη απώλεια της απειλής που αποτελεί ο Σαντάμ Χουσεΐν για την παγκόσμια ασφάλεια» και παρακάτω: «*Η Ευρώπη οφείλει κατά μεγάλο μέρος στην αμερικανική γενναιότητα, γενναιοδωρία και διορατικότητα την απελευθέρωσή της από δύο μορφές τυραννίας που ρήμαξαν την ήπειρό μας στον 20ο αιώνα: τον ναζισμό και τον κομμουνισμό.*», βλ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 31.1.2003

- Ρωσίας, κεντρική ιδέα της οποίας είναι η πεποίθηση για την ύπαρξη εναλλακτικής του πολέμου λύσης «στο πλαίσιο των δυνατοτήτων που προσφέρει το Ψήφισμα 1441».
- 17 Φεβρουαρίου: Η *Ελληνική Προεδρία* συγκαλεί Έκτακτο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις Βρυξέλλες με θέμα την κρίση του Ιράκ. Πρόκειται για ένα πραγματικό ρίσκο. Ωστόσο, ο στόχος να διασωθεί, έστω προσχηματικά, η ευρωπαϊκή ενότητα, επετεύχθη.⁸
- Η ενδοευρωπαϊκή διαμάχη αποκλιμακώθηκε ταχύτατα, αποδεικνύο-

ντας ότι είχε ετερογενή ελατήρια (ήταν παιχνίδι ισορροπιών και ισχύος)⁹ ενώ η «ειρηνική» έκβασή της σε συνδυασμό με την τροπή που πήρε στη συνέχεια η υπόθεση Ιράκ είχε ένα και μόνο «θύμα»: τη (ζητούμενη) δυναμική της «ήπιας» *ευρωπαϊκής θέσης* για τις διεθνείς σχέσεις,¹⁰ ως φορέα της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας και πολιτικής κουλτούρας, δυναμική η οποία ανεστάλη στο όνομα μιας προσχηματικής ενότητας.

β. *Η δομή*: Ως εδώ περιγράφηκε η εικόνα του «επεισοδίου Ιράκ». Θα προχωρήσω στη δομική καταγραφή της εξέλιξής του ως διακυβεύματος

⁸ Με το Κείμενο Συμπερασμάτων του Εκτάκτου Συμβουλίου (που υπογράφουν και τα δέκα υποψήφια μέλη) υπογραμμίζονται *ταυτοχρόνως*: η πεποίθηση για δυνατότητα αποφυγής του πολέμου (γαλλο-γερμανική θέση), η άποψη πως «οι επιθεωρήσεις δεν μπορούν να συνεχίζονται επ' αόριστον χωρίς την πλήρη συνεργασία του Ιράκ [...] το οποίο θα έχει την ευθύνη για την εξέλιξη» (επανάληψη της σχετικής διατύπωσης στο Κείμενο των Οκτώ) και η κοινή θέση περί του κεντρικού για τη διεθνή τάξη ρόλου του ΟΗΕ και της «πρωταρχικής αρμοδιότητας» του Σ.Α. στο θέμα του αφοπλισμού. Επαναλαμβάνεται δε το δυσοίωνα αλλά ασαφές «το Ιράκ έχει μια τελευταία ευκαιρία», ενώ το περί της ανάγκης ή μη νέου Ψηφίσματος ζήτημα (που υπήρξε και η αφορμή για το πρώτο ξέσπασμα της κρίσης) αποφεύγεται σχεδόν αριστοτεχνικά

⁹ Είναι χαρακτηριστικό ότι σε όλη τη διάρκεια της ενδοευρωπαϊκής διχοστασίας, και παρά την ένταση των ανταγκλήσεων, αντικειμενική και ουσιαστική απόκλιση απόψεων σε επίπεδο κυβερνήσεων δεν σημειώνεται στο ζήτημα του Ιράκ καθώς από καμία πλευρά δεν αμφισβητείται η ανάγκη ενός νέου Ψηφίσματος που να νομιμοποιεί την ανάληψη προληπτικής στρατιωτικής δράσης και κανείς δεν αρνείται ρητώς το πλαίσιο διεθνούς νομιμότητας που αντιστοιχεί στον ΟΗΕ αλλά ούτε και την πιθανότητα της επέμβασης

¹⁰ Ο όρος «ήπια» θέση για τις διεθνείς σχέσεις αντιστοιχεί στην έννοια της άσκησης «ήρεμης δύναμης» (soft power), ήτοι στη χρήση διπλωματικών, οικονομικών και αμυντικών μέσων στην άσκηση εξωτερικής πολιτικής. Βλ. Joseph S. Nye, *Soft Power: The Means of Success in World Politics*, Public Affairs, 2004. Ελληνική έκδοση «Ήπια Ισχύς. Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2004. Στην συγκεκριμένη περίπτωση, η επίσημη κοινή ευρωπαϊκή θέση είχε διαμορφωθεί ήδη από το φθινόπωρο του 2002 (βλ. Chris Patten, «Ιράκ», λόγος στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 9.10.2002, πηγή: <http://europa.eu.nit/pol/ext/>) και επιβεβαιώθηκε στις 27 Ιανουαρίου 2003 από το Συμβούλιο Γενικών Υποθέσεων της ΕΕ συνοψίζεται δε στην ανάγκη για πολυμερή και βασισμένη στο διεθνές δίκαιο ανάληψη δράσης, που να βασίζεται στα μέσα και τις αποφάσεις του ΟΗΕ και να εξαντλεί τα περιθώρια της διπλωματικής οδού, *χωρίς να αποκλείει* την προσφυγή στη στρατιωτική βία. — Κατά τη δική μας προσέγγιση, ο τρόπος που εξελίχθηκε η υπόθεση Ιράκ εντός της ΕΕ ήταν απόδειξη της ευκολίας με την οποία η ευάλωτη και ανοχύρωτη «ήπια θέση» της ΕΕ ήταν απόδειξη της ευκολίας με την οποία η ευάλωτη και ανοχύρωτη «ήπια θέση» της ΕΕ μπορούσε να ενδοβάλει τις διεθνείς εντάσεις (λόγω αδιεξόδου στο Σ.Α. και κρίσης σχετικά με το ρόλο του ΟΗΕ) και να ακυρωθεί ως *διακριτή* κοινή ευρωπαϊκή θέση.

στο ευρωπαϊκό πολιτικο-επικοινωνιακό πεδίο:

Πρώτο στάδιο – Έως 30 Ιανουαρίου 2003

Κατά τη διάρκεια του δεύτερου δεκαπενθημέρου του Ιανουαρίου 2003, ενόσω δηλαδή η κρίση περιοριζόταν στο πεδίο του ΟΗΕ, η κοινή γνώμη των ευρωπαϊκών χωρών αμφισβητεί τις αιτιάσεις που προβάλλονται υπέρ της επέμβασης, είτε ανεπιφύλακτα (π.χ. στην Ελλάδα και την Ισπανία) είτε απαιτώντας με έμφαση ένα νέο Ψήφισμα από το Σ.Α. (π.χ. στη Βρετανία και τη Γαλλία)¹¹. Δεν θα συμφωνούσα με αναλύσεις¹² που απέδωσαν τη στάση αυτή σε ένα είδος «συνδρόμου της Γκουέρνικα» με βάση το οποίο οι οπαδοί του Kagan¹³ ερμηνεύουν «τον δειλό πασιφισμό των Ευρωπαίων». Πρόκειται για ένα πιο σύνθετο πολιτικο-επικοινωνιακό φαινόμενο, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια μελετώντας

τον λειτουργικό ρόλο των ΜΜΕ, που σε αυτό το πρώτο στάδιο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί χειραφετητικός.¹⁴

Δεύτερο στάδιο – 30 Ιανουαρίου-17 Φεβρουαρίου 2003

Η μετακύλιση της εντός του ΟΗΕ διαμάχης στο πεδίο της ΕΕ υπήρξε αποτέλεσμα της προσπάθειας να «πλαισιωθεί» ως ευρωπαϊκό το εθνικό συμφέρον καθεμιάς από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις. Η επίκληση της κοινής ευρωπαϊκής θέσης από όλες τις πλευρές συνιστούσε πρόσχημα εθνοκεντρικών κατ' ουσίαν επιδιώξεων – ως προς τις οποίες η αποφυγή της επέμβασης στο Ιράκ δεν αποτελούσε, εν τέλει, προφανή προτεραιότητα.¹⁵

Απέναντι σε αυτήν τη διαθλασμένη και αδιαφανή ατζέντα της πολιτικής ηγεσίας, η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη αντιδρά δυναμικά και ριζοσπαστικοποιείται (η αύξηση των ενα-

¹¹ Βλ. σχετικές δημοσκοπήσεις της EOS Gallup (15.1.2003) και Guardian / ICM (21.1.2003)

¹² Βλ. ενδεικτικά την εμπειριστατωμένη θεωρητική μελέτη των Ronald Asmus, Philip Everts, Pierangelo Isernia, Power, «War and Public Opinion», *Policy Review*, Σεπτέμβριος 2004

¹³ βλ. Robert Kagan, «Power and weakness», *Policy Review*, no. 113 (2002). Βλ. επίσης το επίμαχο βιβλίο του *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, Vintage, 2004

¹⁴ Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι αντιμετώπισαν έντονα κριτικά τις σχετικές με τις διασυνδέσεις του σανταμικού καθεστώτος και της Αλ Κάιντα κατηγορίες απηχώντας έτσι και την απροθυμία της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης να «αγοράσει τρόπο», αντιστάθηκαν στην πρόφαση του αφοπλισμού και των πυρηνικών προβάλλοντας την κρυφή αιτία του ελέγχου των ιρακινών πετρελαίων, ενώ το ζήτημα του εκδημοκρατισμού του Ιράκ και της ανάγκης για μια ανθρωπιστικού τύπου επέμβαση (η κατ' εξοχήν συνάδουσα με την ευρωπαϊκή διεθνοπολιτική κουλτούρα αιτίαση) αντιμετωπιζόταν εν μέρει με εφεκτικότητα παρέμενε εντούτοις υποβαθμισμένο.

¹⁵ Γίνεται σ' αυτό το σημείο σαφές ότι διαφωνώ με τις επιμερισμένες ερμηνείες τής περί το Ιράκ ενδοευρωπαϊκής διχοστασίας (βλ. ενδεικτικά Bernard Cassen «L' Union Européenne malade de l' atlantisme», *Monde Diplomatique*, Μάιος 2003 και Andrew Moravcsik «Striking a new transatlantic Bargain», *Foreign Affairs*, July / August 2003) που προτιμούν να την αποδίδουν απλώς στον «αμερικανικό δάκτυλο» και τις διασπαστικές του προθέσεις

ντίον της επέμβασης, ανεξαρτήτως ΟΗΕ, ποσοστών που καταγράφουν οι δημοσκοπήσεις¹⁶ είναι το σχετικό τεκμήριο). Ταυτοχρόνως, αποκτά περισσότερη ομοιογένεια, σε βαθμό που μπορούμε πλέον να μιλήσουμε για ενιαία ευρωπαϊκή κοινή γνώμη, και εμφανίζει έντονα δείγματα αντιαμερικανισμού. Ωστόσο, δεν πρόκειται για την εκδήλωση ενός αιφνιδίου αντιαμερικανικού συνδρόμου.¹⁷ Ο τρόπος που εξελίχθηκε αυτό το δεύτερο στάδιο του «επεισοδίου» είναι, πιστεύω, πιο περιπλοκος:

Ο «εξευρωπαϊσμός» (europanization)¹⁸ της υπόθεσης Ιράκ, που προέκυψε, όπως είδαμε, από την εξυτηρέ-

τηση ιδίων στόχων και συμφερόντων των κρατών-μελών, αποδυναμωσε την παραδοσιακή ισχύ επιβολής που διαθέτει η πολιτική ατζέντα όταν πρόκειται για ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, επιτρέποντας έτσι στη χειραφετητική επίδραση των ΜΜΕ να μετεξελιχθεί σε ενοποιητικό καταλύτη.¹⁹

Παρατηρείται λοιπόν ένας σταδιακός ποιοτικός μετατονισμός της στάσης των ευρωπαϊκών ΜΜΕ: η κριτική εναντίον του ενδεχομένου της επέμβασης μετατρέπεται σε υψηλών τόνων ρητορική υπέρ της ενωμένης Ευρώπης, μεταφέροντας την έμφαση από το αντιπολεμικό στο ενωτικό πρόταγμα και καλλιε-

¹⁶ Πβλ. EOS Gallup / 15.1.2003 & 15.2.2003, πηγή: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2747175.stm>

¹⁷ Διαφωνώ με όσους ερμηνεύουν στρεβλά τη σχέση αιτιότητας μεταξύ των αντιπολεμικών θέσεων και του αντιαμερικανισμού της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης και αποδίδουν τις πρώτες στον δεύτερο, «ενοχοποιώντας» μάλιστα εν πολλοίς τα ευρωπαϊκά ΜΜΕ (βλ. Paul Krugman, «Behind the great divide», *New York Times*, 18.2.2003). Η εξέλιξη αποδίδεται έτσι εύκολα σε έναν νεοφανή αντιαμερικανισμό, παρ' ότι αυτή η ερμηνεία δημιουργεί ένα παράδοξο: τι ακριβώς συνέβη και η μόλις προ δύο ετών (στον απόηχο του τρομοκρατικού χτυπήματος της 11ης Σεπτεμβρίου 2001) διακηρύττουσα πως «είμαστε όλοι Αμερικανοί» *Le Monde* μεταμορφώθηκε αιφνιδίως σε «αντιαμερικανικό λάβαρο», όπως υποστηρίζουν όσοι προτείνουν αυτή την ερμηνεία;

¹⁸ Με τον όρο «europanization» αναφερόμαστε γενικότερα στην αντίληψη της υπόθεσης Ιράκ ως κοινού ευρωπαϊκού προβλήματος και όχι απλώς στη λήψη κάποιας σχετικής απόφασης από τα ευρωπαϊκά πολιτικά όργανα. Για την πρώτη φορά που ένα διεθνές ζήτημα γίνεται έτσι αντιληπτό ως «ευρωπαϊκό» – σύμφωνα και με τα κριτήρια της Deirdre Kevin που διαπιστώνει το ακριβώς αντίθετο για την υπόθεση του Κοσόβου και των βομβαρδισμών του Βελιγραδίου, το 1999 – βλ. Deirdre Kevin, *Europe in the Media*, London, Lawrence Erlbaum Associates, 2003, σελ. 89 - 100

¹⁹ Βλ σχετικά την εκτίμηση του Philip Taylor για τις συνθήκες κατάρρευσης της περί του εθνικού συμφέροντος ομοφωνίας, η οποία επιτρέπει στα απελευθερωμένα από την αυστηρή εθνοκεντρική πλαισίωση της διεθνοπολιτικής ατζέντας ΜΜΕ να επιδράσουν καταλυτικά – Philip M. Taylor, *Global Communications, International Affairs and the Media since 1945*, London & New York, Routledge, 1997. Με αφορμή ακριβώς την εξέλιξη της υπόθεσης Ιράκ και ο Des Freedman, στο «Witnessing whose truth?», <http://www.opendemocracy.net/themes>, επισημαίνει πως «τη στιγμή που εμφανίζεται η ελάχιστη ρωγμή στην κατασκευασμένη συναίνεση, κομμάτια των ΜΜΕ υποχρεώνονται να ανταποκριθούν στον δημόσιο διάλογο, όχι λόγω αιφνιδίας ανάκτησης πλουραλιστικής οπτικής και αντικειμενικής θέσης αλλά υπό την πίεση της κριτικής κοινής γνώμης και του ανταγωνισμού».

γώντας ένα είδος «ευρωπαϊρωτισμού» ο οποίος συνέλκει αντιαμερικανικά αισθήματα.

Σ' αυτό το στάδιο η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη συσπειρώνεται και ριζοσπαστικοποιείται διεκδικώντας για τον εαυτό της το ρόλο του διαμορφωτή μιας *αυθεντικής* ευρωπαϊκής θέσης για το Ιράκ και απαιτώντας από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις να υποστηρίξουν τα συστατικά χαρακτηριστικά μιας διακριτής διεθνούς ταυτότητας για την Ευρώπη, ως φορέα της κοινής πολιτικής κουλτούρας. Θα πρέπει ωστόσο να επισημανθεί πως, παρ' ότι ο «ευρωπαϊρωτισμός» της κοινής γνώμης ήρθε προς στιγμήν αντιμέτωπος με τις επιλογές της πολιτικής ηγεσίας του, εντούτοις το νεοφανές «ευρωπαϊκό-ως-εθνικό» συμφέρον διατηρεί, δομικά, την πλαισιωτική ισχύ του, και μάλιστα σε συνθήκες θεσμικού ελλείμματος όσον αφορά στη λήψη αποφάσεων σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής της Ένωσης. Μια δυσσιώπη συνθήκη που τη δυναμική της επιβεβαιώνει η εξέλιξη του τρίτου σταδίου του «επεισοδίου Ιράκ».

Τρίτο στάδιο – Μετά τις 17 Φεβρουαρίου 2003

Ενώ η 15η Φεβρουαρίου 2003 (ημέρα των συντονισμένων πανευρωπαϊκών αντιπολεμικών διαδηλώσεων) συμβόλισε το εκφραστικό αποκορύφωμα της ριζοσπαστικοποι-

ημένης κοινής γνώμης, που διεκδίκησε ένα αυθεντικά ευρωπαϊκό περιεχόμενο για την περί το Ιράκ ευρωπαϊκή θέση, η 17η Φεβρουαρίου σηματοδότησε την υιοθέτηση μιας άνευρης κοινής (μη) θέσης που διαφύλασσε την τυπική ενότητα.

Πολιτικά ανεπίδοτη και παγιδευμένη στους δολίχους ενός θεσμικά ακατοχύρωτου ευρωπαϊκού-ως-εθνικού συμφέροντος (που ταυτίζεται με το όνομα της ενότητας αδιαφορώντας για το περιεχόμενό της), η κοινή γνώμη εμφανίζει σε αυτό το τρίτο στάδιο σύνθετα και αμφίρροπα χαρακτηριστικά:

- *Αποσυσπειρώνεται*, στο βαθμό που το πολιτικό διακύβευμα της υπόθεσης Ιράκ επανεθνικοποιείται με διαφορετικό κατά περίπτωση τρόπο.
- *Αποκλιμακώνεται* ως προς την ένταση των αντιπολεμικών εκδηλώσεών της, αν και επιμένει (μάλιστα τα σχετικά ποσοστά²⁰ αυξάνονται σε όλη την Ευρώπη) πως η επέμβαση στο Ιράκ υπήρξε ένας άδικος πόλεμος.
- *Προτάσσει* το αίτημα για τη διαμόρφωση και υποστήριξη μιας κοινής, αυθεντικά ευρωπαϊκής και παρεμβατικά ισχυρής θέσης για τη διεθνή πολιτική συνθήκη (αύξηση του ποσοστού υπέρ της ολοκλήρωσης της ΚΕΠΠΑ²¹).
- Τα *ταυτοτικά* στοιχεία της κοινής ευρωπαϊκής συνειδησης (που απο-

²⁰ Βλ. «Iraq and Peace in the World», *Eurobarometer 151* –EOS Gallup Europe, 8-16 Οκτωβρίου 2003

²¹ Assembly of Western E.U., «The Impact of the Iraq Crisis on Public Opinion in Europe», 2003

τέλεσαν τον αρχικό πυρήνα του αντιπολεμικού προτάγματος) εκφράζονται ολοένα περισσότερο αποφατικά και η ευρωπαϊκή πολιτική κουλτούρα εμφανίζει σημάδια αλλοίωσης (ανασφάλεια, εσωστρέφεια, ξενοφοβικός ολοκληρωτισμός κ.λπ.),

II. Ο ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΜΕ

Η ανάλυση της δομής του «επεισοδίου Ιράκ» ανέδειξε τον καθοριστικό ρόλο των ΜΜΕ ως λειτουργικής συνιστώσας της εν δυνάμει ανάδυσης ενός ευρωπαϊκού πολιτικο-επικοινωνιακού πεδίου. Στη συνέχεια, θα επιχειρήσουμε μια δευτέρου επιπέδου συνθετική αποτίμηση αυτής της συνιστώσας.

α. Ο παράγοντας της συγκυρίας

Βασικό συγκυριακό παράγοντα της λειτουργίας των ΜΜΕ αποτέλεσε η προκεχωρημένη αλλά ατελής διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης: Το κενό που δημιουργείται εξαιτίας του μεταβατικού σταδίου ενοποίησης των ευρωπαϊκών πολιτικών πεδίων κατά κάποιον τρόπο «καταλαμβάνεται» από τα ΜΜΕ, τα οποία έχουν έτσι τη δυνατότητα να

λειτουργήσουν χειραφετητικά καθώς η πολιτική ξανα-ανακαλύπτεται²³ μέσω νεο-αναδυόμενων επικοινωνιακών θεσμών²⁴ (και δεσμών). Η νεοφανής κοινή γνώμη που συναρτάται με αυτήν τη λειτουργία υπάρχει βεβαίως πάντα κίνδυνος να συρρικνωθεί στο κοινό μιας ελίτ ευρωκεντρικών ΜΜΕ, να χαθεί σε ένα χαώδες επικοινωνιακό τοπίο χωρίς συνεκτική πολιτική ορίζουσα ή και να μετατραπεί στο κοινό-στόχο μιας αποφατικής ευρω-ενωτικής «αφήγησης».

Έτερο παράγοντα της ιστορικο-πολιτικής συγκυρίας αποτέλεσε η στροφή της επικοινωνιακής πολιτικής των ΗΠΑ: Το ευρωπαϊκό κοινό «εγκαταλείφθηκε» από τα κλασικά μέσα της δημόσιας διπλωματίας των ΗΠΑ καθώς πρώτη προτεραιότητα των επικοινωνιακών σχεδιασμών της κυβέρνησης Μπους αποτέλεσε η προετοιμασία της αμερικανικής κοινής γνώμης για τη στρατιωτική επιχείρηση εναντίον του Ιράκ. Έμμεση συνέπεια της επικοινωνιακής εσωστρέφειας των ΗΠΑ υπήρξε και η εκδήλωση ενός ρήγματος μεταξύ αμερικανικών και ευρωπαϊκών ΜΜΕ, το οποίο σταδιακά οδήγησε σε επιθετική συμπεριφορά²⁵ των πρώτων

²² ό.π.

²³ Βλ. Ignacio Ramone, « Poles Apart », *Le Monde Diplomatique*, Μάρτιος 2003

²⁴ Ως πρακτικές αποδείξεις αυτής της εξέλιξης αναφέρουμε: τις συνεργασίες μεταξύ εφημερίδων, τις αναδημοσιεύσεις, τις επιστολές με τις οποίες το κοινό μιας χώρας ενίοτε συμμετέχει στον δημόσιο διάλογο μιας άλλης, τις κοινές πρωτοβουλίες για ανάπτυξη φακέλων δημοσιογραφικής έρευνας κ.λπ.

²⁵ Βλ. χαρακτηριστικά τη στάση πληροφοριακών κόμβων όπως του <http://www.nationalreview.com> αλλά και δημοσιεύματα -μαρτυρίες σχετικά με την επιθετικότητα των αμερικανικών ΜΜΕ, κυρίως εναντίον της Γαλλίας («FOX croisade», *Le Monde*, 8/2/2003). Πρόκειται για φαινόμενο που ενισχύθηκε όταν, μετά την έναρξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων, τα ευρωπαϊκά ΜΜΕ έγιναν στόχος πραγματικών και όχι απλώς επικοινωνιακών πυρών.

εναντίον των δεύτερων. Το γεγονός αυτό, αναπόφευκτα, λειτούργησε συσπειρωτικά για την ευρωπαϊκή κοινή γνώμη συμβάλλοντας στη μετεξέλιξη του αντιπολεμικού προτάγματος σε ευρω-ενωτική διεκδίκηση.

β. Ο δομικός παράγοντας

Το 1991, καταβλήθηκε κάθε δυνατή προσπάθεια ώστε ο Πόλεμος του Κόλπου να παρουσιαστεί πρωτίστως ως μια αποϊδεολογικοποιημένη, θεαματική - εξωπραγματική επιχείρηση²⁶, ξένη προς κάθε πιθανό ηθικό ερώτημα – στόχος που επτεύχθη κυρίως με τη χρήση των ΜΜΕ, για τον έλεγχο των οποίων εκπονήθηκε μια παράλληλη «πολεμική» επιχείρηση, στηριγμένη κυρίως στον έλεγχο των πηγών²⁷ και με μοχλό τις επιταγές του εμπορικού ανταγωνισμού. Δώδεκα χρόνια μετά, τις παραμονές της επέμβασης στο Ιράκ, αυτή η πάντοτε καθοριστική για τη λειτουργία των ΜΜΕ παράμετρος αναδείχθηκε σε μοχλό ανάπτυξης ενός πλουραλιστικού δικτύου επικοινωνίας, ικανού να αποτελέσει εν δυνάμει πηγή χειραφετητικής

πληροφόρησης. Δύο υπήρξαν οι βασικοί παράγοντες αυτής της αναστροφής: (α) η δυναμική ανάπτυξη εναλλακτικών πηγών πληροφόρησης και (β) η ανάγκη διαφοροποίησης του πληροφοριακού προϊόντος.

(α) Χάρη στις νέες δυνατότητες της τεχνολογίας, σημειώθηκε δυναμική εισβολή εναλλακτικών πηγών πληροφόρησης στο ευρωπαϊκό επικοινωνιακό πεδίο, με χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις την εμφάνιση του Aljazeera²⁸ και την καταλυτική εξάπλωση της χρήσης του Διαδικτύου. Αλληλένδετες συνέπειες ήταν:

- Η αναδιανομή ρόλων και η αναπροσαρμογή ισορροπιών εντός του επικοινωνιακού πλέγματος (προς όφελος της αντικειμενικότητας²⁹): εξέχον παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι η έντονα ανταγωνιστική παρουσία του τηλεοπτικού δικτύου Aljazeera στην Ευρώπη υποχρέωσε το (κυρίαρχο στον Πόλεμο του Κόλπου) CNN να επανεξετάσει τις θέσεις του, υιοθετώντας αντικειμενικότερη οπτική γωνία, καθόσον μάλιστα η κα-

²⁶ Βλ. ενδεικτικά Πωλ Βιριλιό, *Καθαρός πόλεμος*, Αθήνα, εκδ. Νησιδες, 1997

²⁷ Βλ. Pascale Combelles – Siegel, «The troubled path to the Pentagon's rules on media access to the battlefield» – έκθεση του αμερικανικού Πενταγώνου, Μάιος, 1996

²⁸ Για μια σύντομη διερεύνηση των συνθηκών και του αντίκτυπου της εμφάνισης του αραβικού τηλεοπτικού δικτύου, βλ. Ταρίκ Αλί, *Η σύγκρουση των φονταμενταλισμών*, Αθήνα, εκδ. Άγρα, 2003. Για το ρόλο του Aljazeera στη διαμόρφωση των ροών πληροφόρησης, βλ. Paul Belden, «Free Press and the face of war», *Times*, 24.3.2003, και El-Naxawy, «Al-Jazeera: How the free Arab news network scooped the world and changed the Middle East», Westview Press, 2002

²⁹ Εν προκειμένω, το αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης διαφεύδει την γενικότερη ανάλυση της Doris Graber, *Mass Media and American Politics*, Washington, D.C., *Congressional Quarterly Press*, 1997, σελ. 368-370, που – στα μέσα της δεκαετίας του '90 – διακρίνει τάσεις υπερσυγκέντρωσης και ολοκληρωτισμού στη διαδικασία αναδιανομής των ρόλων ως προς τις παγκόσμιες ροές πληροφόρησης.

ταλυτική δραστηριοποίηση του FOX, που ανέλαβε την προπαγανδιστική υποστήριξη της επέμβασης στο εσωτερικό των ΗΠΑ, υποχρέωσε το CNN να διεκδικήσει το ευρωπαϊκό κοινό – που έτσι κι αλλιώς αποτέλεσε το μείζον ανταγωνιστικό διακύβευμα της αναπροσαρμογής του επικοινωνιακού πεδίου.³⁰

- Η μερική αναστροφή αλλά και περαιτέρω διάχυση των ροών πληροφοροφόρησης (προς όφελος της ποικιλίας της πληροφορίας): Το κυρίαρχο μοντέλο μονόδρομης πληροφοροφορικής ροής (Βορράς – Νότος, Δυτικά μητροπολιτικά κέντρα – περιφέρειες) αναιρέθηκε, όχι μόνο χάρη στη δυναμική εμφάνιση των νέων πληροφοριακών πόλων (κυρίως του Διαδικτύου) αλλά και εξαιτίας των αλυσιδωτών αντιδράσεων που αυτή προκάλεσε, υποχρεώνοντας τα ευρωπαϊκά ΜΜΕ, που βρέθηκαν κυριολεκτικά στο μάτι ενός πληροφοριακού κυκλώνα, να επανεξετάσουν τα μέσα και τις πρακτικές τους.
- Η αναπροσαρμογή των προτύπων χρήσης των πηγών (προς όφελος της αξιοπιστίας) υπήρξε χαρακτηριστική συνέπεια αυτής

της εξέλιξης: παράδειγμα, η «επιστροφή» στα ευρωπαϊκά πρακτορεία³¹ και η συνδυασμένη χρήση τους, καθώς και η καθοριστική μεταβολή του τρόπου δράσης των ελεύθερων αλλά και των απεσταλμένων ανταποκριτών.

Συνολικά, η καταλυτική ανάδυση εναλλακτικών πηγών στο ευρωπαϊκό μιντιακό περιβάλλον προκάλεσε έναν υγιή ανταγωνισμό αξιοπιστίας, ποικιλίας και αντικειμενικότητας, ο οποίος σε ένα βαθμό ακύρωσε την προπαγανδιστική προσπάθεια των υποστηρικτών του πολέμου. Φυσικά, ο κίνδυνος να μετατραπεί ο όγκος της αδιαβάθμητης πολυπληροφορίας και το χαώδες επικοινωνιακό πεδίο σε ιδανική συνθήκη καλλιέργειας ασαφών - απολιτικών ταυτοτήτων διατηρήθηκε ακέραιος.

(β) Ο δεύτερος παράγοντας που μετέτρεψε τον εμπορικό ανταγωνισμό των ΜΜΕ σε μοχλό διαμόρφωσης ενός πλουραλιστικού πεδίου πληροφοροφόρησης υπήρξε η ανάγκη διαφοροποίησης του πληροφοριακού προϊόντος. Από τη στιγμή που οι στρατιωτικές επιχειρήσεις υπό μορφήν videogame και ο τρόμος-θέαμα δεν προσέλκυαν το ενδιαφέρον του ευρωπαϊκού κοινού,³² τα ευρω-

³⁰ Αποκαλυπτική υπήρξε σχετικά η «παρότρυνση» διά στόματος του Αμερικανού υπουργού Εξωτερικών προς τους Ευρωπαίους: «δείτε και λίγο Φοξ, όχι μόνο Αλ Τζαζίρα» που μαρτυρεί για τις επιπτώσεις της αναπροσαρμογής στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης.

³¹ Βλ. Terhi Rantanen, «European News Agencies favor European Sources in their Iraq war coverage» – εργασία υπό έκδοση

³² Βλ. ενδεικτικά Sylvia Poggioli, «Covering the war from Europe», *NPR*, όπου τεκμηριώνεται και το ενδιαφέρον στοιχείο πως τα ευρωπαϊκά ΜΜΕ, κυρίως οι ηλεκτρονικές εκδόσεις του Τύπου, προσέλκυαν σε μεγάλο ποσοστό το αμερικανικό κοινό που διαφωνούσε με τις επιλογές της κυβέρνησης Μπους.

παϊκά ΜΜΕ μεταβλήθηκαν τάχιστα σε «peace media»³³. Φυσικά, σε αρκετές περιπτώσεις, υπηρετώντας πάντα την εμπορική επιταγή για καλλιέργεια της ζήτησης, μετέτρεψαν τον αντιπολεμικό ακτιβισμό σε hype, σε μόδα, διαμορφώνοντας κατ'ουσίαν μια πλαστή (πολιτικά ανενεργή) αντιπολεμική ταυτότητα, διευκολύνοντας την αλλοίωση και υποστηρίζοντας την έκπτωσή της (όπως εν μέρει συνέβη στο τρίτο στάδιο του «επεισοδίου»)³⁴.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Παρακολουθήσαμε τη σταδιακή εκτύλιξη του «επεισοδίου Ιράκ», εστιάζοντας μάλιστα στη νευραλγική λειτουργική συνιστώσα των ΜΜΕ, προκειμένου να διακρίνουμε τον τρόπο με τον οποίο η υπόθεση Ιράκ εξελίχθηκε σε ενδοευρωπαϊκό διακύβευμα σηματοδοτώντας την ενδυνάμει ανάδυση μιας *ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας*. Διαπιστώσαμε πως ο συγκρουσιακός συσχετισμός της εφεκτικής ευρωπαϊκής πολιτικής ηγεσίας και της αντιπολεμικής κοινής γνώμης κλιμακώθηκε από τη στιγμή που οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις φαινομενικά διχάστηκαν, ενώ αμέσως μετά οχύρωσαν την αδρά-

νειά τους πίσω από μια άνευρη κοινή μη-θέση. Η προϊούσα αυτή αντιπαράθεση μαρτυρεί, λοιπόν, για μια αυθεντική δυναμική ανάδυσης ενός πρωτοφανούς υπερεθνικού πολιτικο-επικοινωνιακού πεδίου – του ευρωπαϊκού. Ωστόσο, η αντιπολεμική διεκδίκηση μεταλλάχθηκε σταδιακά σε «ενωτική» ενώ στο τελευταίο στάδιο του «επεισοδίου Ιράκ» η κοινή γνώμη δείχνει να αποκλιμακώνεται και να αποσυσπειρώνεται, αντιδρώντας παθητικά στη μη-θέση της πολιτικής ηγεσίας. Ταυτοχρόνως, ένας συνοδός του ενωτικού προτάγματος «ευρωπαϊτισμός» δείχνει να συναρμόζεται με το προτασσόμενο από την πλευρά της πολιτικής ηγεσίας αλλά θεσμικά έωλο «ευρωπαϊκό-ως-εθνικό» συμφέρον.

Κατ'αντιστοιχία προς τον παλινδρομικό αυτό συσχετισμό κοινής γνώμης και πολιτικής ηγεσίας, η συμβολή της διαμεσολαβητικής λειτουργικής συνιστώσας των ΜΜΕ υπήρξε δισθενής:

Αρχικά, το πλέγμα των ευρωπαϊκών ΜΜΕ λειτούργησε κυρίως χειραφετητικά, ολοκληρώνοντας τη δυναμική ανάδυσης ενός υπερεθνικού πολιτικο-επικοινωνιακού πεδίου. Στη συνέχεια, ωστόσο, τα ευρωπαϊκά ΜΜΕ διαμόρφωσαν σταδιακά ένα

³³ Σύμφωνα με τον ορισμό του εισηγητή του, Johan Galtung, ο όρος – τον οποίο θα μεταφράζαμε περιφραστικά «μέσα εργαζόμενα για την ειρήνη» – περιγράφει όχι απλώς τις φιλειρηνικές θέσεις που κατά περίπτωση μπορεί να λαμβάνουν τα ΜΜΕ αλλά και το ρόλο τους ως προς την εμπέδωση της αντιπολεμικής στάσης της κοινής γνώμης. Βλ. Johan Galtung, «Peace Journalism – A challenge», στο H. Luostarinen & W. Kempf (eds.), *Journalism and the new world order*, Nordicom, 2002

³⁴ Την εξέλιξη αυτή πιστοποιούν φαινόμενα προβολής του αντιπολεμικού κινήματος υπό μορφήν lifestyle θεμάτων, κυρίως από τις σελίδες περιοδικών και ενθέτων ποικίλης ύλης.

ευρω-ενωτικό «αφήγημα» που συνέβαλε στη σταδιακή μετατροπή του διεκδικητικού προτάγματος της κοινής γνώμης από αντιπολεμικό σε ενωτικό. Έτσι, η λειτουργία τους προσελαβε σταδιακά αφηγηματικό και τελικά ολοκληρωτικό χαρακτήρα – στο βαθμό που το ενωτικό πρόταγμα αποτέλεσε το μοχλό για τη σταδιακή επανασύνδεση της κοινής γνώμης – στο όνομα ενός ευρω-εθνικού συμφέροντος – με την επίσημη κοινή ευρωπαϊκή μη-θέση, η οποία σε κανένα βαθμό δεν είχε ενσωματώσει την αρχική διεκδίκηση των ευρωπαίων πολιτών (δηλαδή την άσκηση ουσιαστικής κοινής εξωτερικής πολιτικής, σύμφωνης με την ευρωπαϊκή διεθνοπολιτική ταυτότητα).

Η μετασχηματιστική δυναμική προς την ανάδυση μιας ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας όπως την αποκάλυψε η εξέλιξη του «επεισοδίου Ιράκ» ανεστάλη. Θα μπορούσε ενδεχομένως να αναζωπυρωθεί. Κατά τη

γνώμη μου, η αρνητική προοπτική αυτής της δυνατότητας συνίσταται στο γεγονός ότι στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής οι αποφάσεις της ΕΕ συνεχίζουν να λαμβάνονται με βάση την πρακτική του ελάχιστου κοινού παρονομαστή – που οδηγεί στην αδράνεια των άνευρων μη-θέσεων – και στο όνομα μιας πολιτικά ανεπίδοτης ευρωπαϊκής ταυτότητας που εύκολα διολισθαίνει σε έναν χειραγωγήσιμο «ευρωπαϊσμό»: Χωρίς την κατοχύρωση εδραίων θεσμίσεων που να αποτελέσουν φορείς έκφρασης της εν δυνάμει, όπως διαπιστώσαμε, κοινής πολιτικής βούλησης, η λειτουργία των παγκοσμιοποιημένων ΜΜΕ στο κρίσιμο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής θα παράγει μια πολιτικά ανενεργή κοινωνία κατά περίπτωση συμμετεχόντων ευρωπαίων πολιτών με ρευστά και ευάλωτα στην επικοινωνιακή διαμεσολάβηση ταυτοτικά στοιχεία.